

ye ricâline de aynı şekilde arpalık verildiğine dair kayda rastlanmamaktadır. Nitekim görevden ayrılan veya emekli olan bir vezire herhangi bir sancak **iktâ*** suretiyle, ümerâya da **ocaklık*** yoluyla tevcih edilmekteydi. Ayrıca Selânikî, XVI. yüzyılın ikinci yarısında kaptanpaşa ve beylerbeyi gibi seyfiyeye tevcihler ve ihsanlar yapıldığını belirtirken bunlar için arpalık tabirini kullanmamış, ancak ilmiyeden Atâullah Efendi'ye 150 akçe yevmiye ve 70 akçe arpalık verildiğini kaydetmiştir.

Osmanlılar'da arpalığın miktarı zamanla değişmiştir. XVI. yüzyılda Atâullah Efendi arpalığından günde 70 akçe alırken d'Ohsson kendi zamanında (XVIII. yüzyıl) en küçük arpalığın sahibine ayda 130 akçe, en yüksekisinin de ayda 2500 akçe temin ettiğini zikretmektedir. Gelibolulu Âlî yeniçeri ağasının ulûfesine 58.000 akçe "munzam arpalık", **rikâb***-ı hümayun bölük ağalarına da "muayyen bir zeâmet miktarı arpalıklar" verildiğini kaydetmekte, 70.000 akçe arpalık zeâmetin ise ancak şeyhülislâma, kazaskerlere ve ulemânın büyüklerine mahsus olduğunu belirtmektedir. Nitekim Hoca Sâdeddin Efendi de Kanûnî'nin kendisine 50.000 akçe arpalık verdiğini kaydettiği gibi, Amasya müftüsü Seyyid İbrâhîm'e "huddâm ve dervişlerine" sarfetmek için arpalık ayrıldığını bildirmektedir. XVII. yüzyıldan itibaren seyfiye mensuplarına çeşitli şekillerde arpalık tahsisi yapılmakta idi. Bu yüzyılda, bir veya birkaç sancağı ihtiva eden arpalıklar yüksek dereceli idarecilere ve vezirlere azil veya emekli göndirileri, savaşta ve asayiş teminde yararlık gösterdikleri, bir yerin ya da kalenin muhafaza ve tamiriyle görevlendirildikleri zamanlarda değişik şekillerde ve çeşitli vesilelerle verilmekteydi. Bir beylerbeyinin kendisi ve oğlu için birer sancağı arpalık olarak istediği, arpalık suretiyle bir sancağa mutasarrıf olan bir vezirin **has***-larının kaldırılmasına karşılık kendisine diğer bir sancağın verildiği ve "bervech-i arpalık" iki sancak beyinin becayiş edildiği de olurdu. Yine bu yüzyılda Kırım hanlarına savaşlarda gösterdikleri yararlığa karşılık külliyyetli miktarda cep harçlığı yanında ayrıca Rumeli'de "bervech-i arpalık" sancak da tahsis edilirdi.

Zamanla değişmiş olduğu için Osmanlılar'da arpalık olarak tahsis edilen yerlerin kesin sayısını vermek mümkün değildir. d'Ohsson, XVIII. yüzyıl sonlarında ilmiye mensuplarına altmış kazanın ar-

palık olarak ayrıldığını kaydetmektedir. Bu yüzyılda arpalığın nizam ve teamüle aykırı olarak dağıtılması sebebiyle merkez ve taşrada bulunan yüksek dereceli idarecilere ve devlet memurlarına maaş tayin edilerek arpalık usulü kaldırıldı, bundan böyle arpalık sadece ilmiye mensuplarına hasredildi.

Kendilerine arpalık verilen ulemâ genellikle arpalıklarının bulunduğu yere gitmez, oradaki işlere kendi adına bir arpalık nâibi bakardı. Ancak bazı dönemlerde ulemâ bizzat arpalıklarına gitmeye mecbur edilmiştir. Ayrıca kendi arzusuyla arpalığına gidip orada ikamet edenler de vardı. Bunlar gittikleri yerlerde halkın adlî, hukukî davalarına da bakarlardı. Ulemâya hasredilen arpalığın dağıtım ve kullanımı nizamının zamanla bozulması üzerine III. Selim döneminde çıkarılan bir fermanla arpalık usulü ıslah edilmeye çalışılmıştır. Bu arada ilmiye mensuplarının bizzat arpalık mahalline gitmesi, hasta ve ihtiyar olanların arpalıklarının **iltizâm***a verilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca ardından ilmiye mensuplarına "arpalık maaşı", "tarik maaşı" ve "rütbe maaşı" adıyla maaş verilmeye başlanmıştır. İstanbul ruûs'u verilen ulemâ çocuklarına da "ruûs maaşı" adıyla belli bir para ayrılmıştır. Bir ilmiye tekaüt sandığı kurularak ilmiyeden emekli olanlara ve onların ölümlelerinden sonra çocuklarına bir miktar maaş bağlanmıştır. Meşrutiyet döneminde ise tarik maaşı kaldırılarak ilmiye mensuplarına da diğer memurlar gibi maaş verilmiştir. Memuriyeti ve mâzuiyeti bulunmayan ulemâya ise "müştahikkîn-i ilmiyye maaşı" adıyla bir miktar maaş tahsis edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, II, 42; BA, Ali Emîrî - Ahmed I, nr. 332, 856; Mevdî, *Şakâik Tercümesi*, s. 215, 323, 326; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, IÜ Ktp., TY, nr. 2290/32, vr. 91^{a-b}; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârîh*, İstanbul 1280, II, 564; Selânikî, *Târih*, s. 77; Peçevî, *Târih*, I, 28, 43; Koçi Bey, *Risâle* (nşr. Ali Kemâlî Aksüt), İstanbul 1939, s. 47; d'Ohsson, *Tableau général*, IV, 491; Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, İstanbul 1287, s. 31; Cevdet, *Târih*, IV, 292; Mustafa Nûri Paşa, *Ne'tâ'icü'l-vukû'ât* (nşr. Neşet Çağatay), Ankara 1979, I, 279; III, 87; Ahmed Refik, *Hicrî Onbirinci Asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul 1930, s. 13; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye*, I, 264; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 118-120; M. Emîn Sâlih, *en-Nüzumü'l-iktisâdiyye fi Mısr ve's-Sâm*, Kahire 1971, s. 165; İbnülemin Mahmud Kemâl, "Arpalık", *TTEM*, sy. 17 (94) (1926), s. 276-283; M. Tayyib Gökbilgin, "Arpalık", *İA*, I, 592-595; R. Mantran, "Arpalık", *EI²* (İng.), I, 658.

CAHİT BALTAÇI

ARRÂDE

(bk. MANCINIK).

ARRÂF

(الراف)

Olaylar arasındaki benzerlik ve ilişkileri tesbit ederek geçmiş ve daha çok gelecek hakkında tahminde bulunan kişi.

"Bir şeyi bildirmek" anlamındaki ırף veya urf kökünden türeyen arrâf, kaynaklarda biri yukarıdaki istilâhî mânada, diğeri de "kâhin" mânasında olmak üzere iki türlü kullanılmıştır. Arrâf hakkında verilen bilgiler onun kâhinden farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre arrâf, olaylar arasındaki herkesin farkedemeyeceği şekilde gizli ve karmaşık olan benzerlik ve münasebetleri doğuştan sahip olduğu bir kabiliyetle hissedebileceği gibi, kazandığı tecrübelerle de istikbale dair bazı olaylar hakkında önceden tahminlerde bulunabilir. Sıradan insanlardan farklı bir zekâ ve idrak üstünlüğüne sahip olduğu kabul edilen (İbn Haldûn, s. 97) arrâf bu gücünü yöneldiği konuya teksif eder ve olaylar arasındaki bağlantıyı, mevcut olayların gelecekte doğuracağı sonuçları, aynı sebebe bağlı olmakla beraber farkedilemeyecek derecede karmaşık bir mahiyet arzeden benzer hadiseleri bulmaya çalışır. Arrâfın gerek yaratılıştan sahip olduğu kabiliyet, gerekse tecrübe birikimi sayesinde geleceğe dair verdiği haberler zaman zaman doğru çıkmakla birlikte her söylediğinin gerçekleşmesi mümkün değildir. Çünkü bu haberler kesin bilgi vasıtalarının değil, bazı zan ve tahminlerin ürünüdür. Geçmişe ait olmak üzere verdiği haberler ise daha çok bu konuda soru soranın fizyolojik ve psikolojik durumundan elde ettiği bazı ipuçlarına dayanır. Arrâfın muhabtabının vücut hareketlerine, tutum ve davranışlarına, ilk söylediği kelimelere dikkat ederek kaybolan eşyayı, yitik develeri bulduğu, hırsızları ve katilleri teşhis ettiği rivayet edilir. Câhiliye döneminde Araplar yeni doğan çocuklarını geleceklere hakkında bilgi almak üzere arrâflara götürürlerdi. Daha çok panayırda mesleklerini icra eden arrâflar çocukların vücut yapılarına, özellikle fizyonomilerine bakarak istikballeriyle ilgili bazı tahminler yürütürlerdi. Yemâ-meli Rebâh b. Kûhle (رباح بن كحلة), Ne-

cidli Eblak el-Esedî, Eclah ez-Zühri, Ur-ve b. Zeyd el-Esedî Cähiliye devrinin ün-lü arrâflarındandır. İslâm döneminde de eskisi kadar olmasa bile arrâflara rastlanır. Bunlara daha çok kayıp eşya hakkında bilgi almak üzere başvuruldu. İlâç ve tedavi konusunda da arrâflardan faydalanılırdı.

Kur'an'da arrâftan söz edilmez. Hz. Peygamber'den arrâf hakkında iki farklı hüküm ihtiva eden rivayetler vardır. Bunların birinde arrâf adı doğrudan geçmemekte, sadece arrâfın tarifine uyan muhaddes kelimesi yer almaktadır. Geçmiş milletler içinde peygamber olmadıkları halde tahmin ve zanları gerçekleştiren muhaddesün denilen kişiler bulunduğunu ve ümmeti içinde böyleleri varsa Ömer'in bunlardan biri olması gerektiğini belirten (*Müsne'd*, VI, 55; Buhârî, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 6, "Enbiyâ", 54; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 23) Hz. Peygamber'in, bu hadisteki muhaddes ile arrâfı kastettiği kabul edilmektedir (Taşköprizâde, I, 357). Bu ifadelerden, Hz. Peygamber'in karinelere dayanarak gelecek hakkında tahminlerde bulunmayı tasvip ettiği anlaşılmaktadır. Kâhin veya arrâfa itibar ederek bunları tasdik edenlerin Muhammed'e indirileni inkâr etmiş sayılacaklarını, namazlarının kırk gün kabul edilmeyeceğini ve cennete giremeyeceklerini bildiren (*Müsne'd*, II, 429; III, 14; IV, 68; V, 380; Müslim, "Selâm", 125; Ebû Dâvûd, "Tıb", 21; İbn Mâce, "Tahâret", 122; Tirmizî, "Tahâret", 102) diğer hadislerde arrâf, kâhinle eş anlamda kullanılmış ve bunların hiçbir de-lile dayanmayan gaybı bilme iddiaları reddedilmiştir. Kaynaklarda Cähiliye devrindeki arrâflıkla (irâfe) ilgili olarak nakledilen bilgiler, daha çok bu ikinci türden hadislerde kâhinle eş anlamda kullanılan arrâfa aittir. Su dolu bardağa, güneşe, billür parçasına bakarak, remil atıp secili ve kafiyeli sözler söyleyerek gaipten haber vermeleri de bunu göstermektedir (bk. KÂHİN).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "arîf" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "arrâf" md.; *Lisânü'l-'Arâb*, "arrâf" md.; *Tacü'l-'arûs*, "arrâf" md.; *Müsne'd*, II, 429; III, 14; IV, 68; V, 380; VI, 55; Buhârî, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 6, "Enbiyâ", 54; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 23, "Selâm", 125; İbn Mâce, "Tahâret", 122; Ebû Dâvûd, "Tıb", 21; Tirmizî, "Tahâret", 102; Mâverdi, *A'lâmü'n-nübüvve*, Bağdad 1319, s. 119-120; Nevevî, *Şerhu Müslim (İrşâdû's-sârî içinde)*, Bulak 1304-1306 — Beyrut, ts. (Dâru İhyâit-türâsî'l-Arabî), IX, 70, 74; İbn Haldûn, *Mukad-dime*, Kahire, ts. (Dârü's-Şa'b), s. 97, 99; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, XIII, 110; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1131; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 357-359; Siddik Hasan Han, *Ebcedü'l-'ulûm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübî'l-il-miyye), II, 454; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5343; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulâğu'l-ereb*, III, 307-313; C. Zeydan, *Târîh*, III, 19-21; Cevad Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 772-774; A. S. Tritton, "Arrâf", *El² (Ing.)*, I, 659-660.

AHMET SAİM KILAVUZ

ARRÂKIYYE

(المراقية)

Şazeliyye tarikatının
Muhammed b. Arrâk'a
(ö. 933/1526)

nisbet edilen bir kolu

(bk. İBN ARRÂK, Muhammed b. Ali).

ARRÂN

(اران)

Ortaçağ'da
Doğu Kafkasya'da bir bölge.

Kür ve Aras nehirleri arasında yer alan Arrân'ın kuzeyinde Şirvan ve Şekî, güneyinde İrmîniye ve Azerbaycan, güneydoğusunda ise Mugan vardır. Eski Yunan ve Romalılar devrinde Albania adı verilen bölge müslümanlar tarafından fethedildikten sonra Arrân (Errân) adını almıştır. İbn Havkal, Kür nehrinin kuzey ve güneyinde olmak üzere iki Arrân'dan (Arrâneyn) bahseder. İslâm coğrafyacıları başlangıçta kelimeye Arapça

görünümü vermek için er-Rân (الران) şeklinde kaydettikleri bölgeye iki nehir arasında yer aldığı için Beyne'n-nehreyn de demişlerdir. İslâm öncesi devirde Kafkas Albaniası'nın merkezini teşkil eden Arrân aslında bütün Doğu Trans Kafkasya'yı içine alır. III. yüzyıla kadar bölgenin merkezi, Karasu'nun iki kolunun birleştiği yerde kurulmuş olan Kabele idi. VI. yüzyılda ise Sâsânî Hükümdarı I. Kubâd'ın Hunlar'a karşı tahkim ettiği Berdea şehri merkez oldu.

Bölge İslâm fetihleri sırasında, Sâsânî soyundan geldiklerini iddia eden Mihran ailesi tarafından idare edilmekteydi. Arrânşah (Arapça kaynaklarda yanlışlıkla Lîrânşah) unvanını kullanan bu ailenin VII. yüzyıldaki en meşhur simaları Varaz Grigor, oğlu Juanşir ve Varaz Trdat idi. Hz. Ömer'in hilâfetine son zamanlarında bölgeye başlayan İslâm akınları Hz. Osman devrinde de devam etmiş ve Selmân b. Rebîa el-Bâhilî ile Habîb b. Mesleme idaresindeki İslâm orduları Arrân'ın başşehri Berdea'yı fethetmişlerdir (24/645). Berdea bu tarihten itibaren müslümanların o yöredeki en müstahkem şehri olma vasfını daima korumuştur. Arrân'ın Beylekân, Şemkür ve Kabele gibi şehirleri Derbent ve Hazarlar'ın hâkimiyetindeki topraklara yapılan akınlarda bir üs vazifesi gördü. Muâviye devrinde bölgede İslâm hâkimiyeti sağlandı. Bölge bir ara Hazarlar tarafından zaptedildiyse de Mervân b. Muhammed'in valiliği sırasında Hazarlar mağlûp edilerek tekrar İslâm hâkimiyeti altına alındı. Bu dönemde Arrân'ın sınırları Derbent ve Şemahi'den Aras kıyılarına kadar uzanıyordu. Tiflis de Arrân'a dahildi.

Arrân'ın yönetimi fetihten sonra yıllık haraç karşılığında Mihrânîler'e mensup mahallî prenslere bırakıldı. VII. yüzyılın sonlarında bölgeye hâkim olan I. Varaz Trdat (ö. 705) Emevîler'e, Hazarlar'a ve Bizanslılar'a haraç ödüyordu ki bu durum muhtemelen II. Justinianus ile Halife Abdülmelik b. Mervân arasında 685'te yapılan bir anlaşmaya dayanıyordu. Bu anlaşma gereğince İrmîniye ve Arrân'ın haracı taraflar arasında paylaşılacaktı.

Sâsânîler'in Arrân valisi Mihrân'ın soyundan gelen son Arrân prensi (batrik, patricius) Varaz Trdat 207'de (822-23) öldürülünce Şekî'nin Ermeni valisi Sehl b. Simbat bütün Arrân'ı hâkimiyeti altına aldı. Bu dönemde bölge Bâbek el-Hürremî'nin isyanına sahne oldu. Sehl b.

Arrân'da
Abbâsî Halifesi
Ebû Ca'fer
el-Mansûr'un oğlu
Mehdî adına
basılmış
152 (769) tarihli
gümüş sikke
(İstanbul
Arkeoloji Müzesi,
Teşhir, nr. 181)